

УДК 159.922.6

К. О. Островська

Received March, 7, 2015

Revised April, 10, 2015

Accepted April, 13, 2015

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ АЛЬТРУЇЗМУ

Проведено порівняння особистісних показників корекційних педагогів і вчителів загальноосвітніх шкіл. Згідно з результатами порівняльного аналізу показників у групах корекційних педагогів і педагогів загальноосвітніх шкіл встановлено, що: 1) у групі корекційних педагогів вищий рівень прояву альтруїстичної спрямованості; 2) у групі корекційних педагогів переважає спрямованість на практичну діяльність, а в педагогів загальноосвітньої школи – спрямованість на спілкування; 3) корекційні педагоги більше орієнтовані на працю та її результат, на альтруїзм і домінуючу позицію у своєму оточенні. Учителі загальноосвітніх навчальних закладів натомість націлені на процес діяльності, отримання матеріальних благ, егоїзм, що веде до свободи; 4) визначено методи, якими послуговуються педагоги для досягнення своїх життєвих цілей. Так, учителі загальноосвітніх шкіл досягають упевненості в собі, якщо почуваються достатньо освіченими, тому пріоритетним способом досягнення своїх цілей вважають пізнання й комунікацію. Корекційні педагоги як стратегію своєї діяльності обирають терпимість. За рахунок співчутливого ставлення до інших, свого альтруїзму, готовності на романтичні альтруїстичні вчинки, інколи пов'язані навіть з небезпекою, вони здобувають собі прихильність серед оточення, визнання. Далі у своїй практичній діяльності вони використовують свій альтруїзм для досягнення позиції домінування, влади, яка опирається на набутий авторитет, щоб через тривалу працю досягнути бажаною результату – корекції розвиткових відхилень учня. Згідно з результатами порівняльного аналізу за критерієм Шеффе встановлено, що в корекційних педагогів із середнім рівнем альтруїзму вищий рівень прояву терпеливості, чуйності й спрямованості на справу, ніж у групах педагогів із високим і низьким рівнями альтруїзму.

Ключові слова: альтруїзм, корекційні педагоги, ціннісні орієнтації, спрямованість особистості, порівняльний аналіз, критерій Шеффе.

Ostrowska K. O. Psychological Peculiarities of Teachers with Different Levels of Altruism. Personal indices of correctional teachers and school teachers have been compared in the research. According to the results of a comparison the following conclusions were made: 1) a group of correctional teachers has higher level of altruistic orientation; 2) in a group of correctional teachers prevailing focus is on practice, while school teachers are focused on communication; 3) correctional teachers are

more focused on work and its result, on altruism and a dominant position in their environment. On the contrary, the teachers of secondary schools are focused on the process of activity, obtaining wealth, selfishness that leads to freedom; 4) the methods of teachers achieving their life goals have been defined. So teachers of secondary schools achieve self-confidence when they feel sufficiently educated. A priority way to achieve their goals is the knowledge and communication. Correctional teachers choose tolerance as their strategy. Through compassionate attitude towards others, their altruism, altruistic willingness, romantic works, sometimes even associated with danger, they get a commitment of environment, acknowledgement. Later in practice they use altruism to achieve dominance, power, which is based on acquired authority of work during long period for the desired result – correction of developmental abnormalities of a student. According to a comparative analysis of the Scheffe criteria it was found that correctional teachers with an average level of altruism have higher level of patience, sensitivity and direction for the work than the teachers with high and low levels of altruism.

Key words: altruism, correctional teachers, values, personality orientation, comparative analysis, Scheffe criteria.

Островская Е. А. Психологические особенности педагогов с разным уровнем альтруизма. Проведено сравнение личностных показателей коррекционных педагогов и учителей общеобразовательных школ. Согласно результатам сравнительного анализа показателей в группах коррекционных педагогов и педагогов общеобразовательных школ установлено, что: 1) в группе коррекционных педагогов высокий уровень проявления альтруистической направленности; 2) в группе коррекционных педагогов преобладает направленность на практическую деятельность, а в педагогов общеобразовательной школы – направленность на общение; 3) коррекционные педагоги больше ориентированы на труд и его результат, на альтруизм и доминирующую позицию в своем окружении. Учителя общеобразовательных учебных заведений ориентированы на процесс деятельности, получения материальных благ, эгоизм, который открывает путь к свободе; 4) определены методы, которыми пользуются педагоги для достижения своих жизненных целей. Так, учителя общеобразовательных школ достигают уверенности в себе, если чувствуют себя достаточно образованными, поэтому приоритетным способом достижения целей является познание и коммуникация. Коррекционные педагоги стратегией своей деятельности выбирают терпимость. За счет сочувственного отношения к окружающим, своего альтруизма, готовности на романтические альтруистические поступки, иногда связанные даже с опасностью, они приобретают себе популярность среди окружения, признание. Далее в своей практической деятельности они используют свой альтруизм для достижения позиции доминирования, власти, которая опирается на приобретенный авторитет, чтобы через продолжительную работу постичь желаемый результат – коррекцию отклонений развития ученика. Согласно результатам сравнительного анализа по критерию Шеффе установлено, что для коррекционных педагогов со средним уровнем альтруизма наблюдается высокий

уровень проявления терпения, чуткости и направленности на дело, чем в группах педагогов с высоким и низким уровнем альтруизма.

Ключевые слова: альтруизм, коррекционные педагоги, ценностные ориентации, направленность личности, сравнительный анализ, критерий Шеффе.

Постановка наукової проблеми та її значення. Система модернізації сучасної освіти в напрямі переходу від інтеграційної до інклюзивної освіти висуває нові вимоги щодо професійних та особистісних якостей і корекційних педагогів, і вчителів загальноосвітньої школи. На сучасному етапі проблема формування професійної компетентності й особистісної зрілості педагогів привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних учених (Ж. П. Вірної, С. П. Миронової, Ю. В. Пінчук, Н. В. Савінової, Т. В. Сак, В. М. Синьова, Є. П. Синьової, В. В. Тарасун, Л. І. Фомічової, О. П. Хохліної, М. К. Шеремет й ін.). Цю проблему розкрито в публікаціях і вітчизняних [1; 4; 5], і в зарубіжних науковців [3; 7; 8]. Особливу увагу в сучасній науковій літературі посідає проблема формування особистісних якостей педагога, зокрема емпатії, альтруїзму [2; 9]. У контексті новітньої парадигми освіти – деінституалізації спеціальної освіти й посилення корекційної компоненти в інклюзивній школі – виникає потреба в зближенні особистісної спрямованості корекційних педагогів і вчителів загальноосвітніх шкіл. У цьому зв'язку важливо з'ясувати наявні відмінності цих двох категорій педагогів для того, щоб згодом урахувати їх у системі підвищення кваліфікації й підготовки майбутніх фахівців.

Мета дослідження – визначити психологічні особливості учителів із різним рівнем альтруїзму в інтеграційних та інклюзивних навчальних закладах. Для досягнення мети роботи проведено порівняння особистісних показників корекційних педагогів і вчителів загальноосвітніх шкіл за шкалами альтруїзм-егоїзм, спрямованість особистості, ціннісні орієнтації.

Методи та методики. У цьому дослідженні застосовано такі методики [6]: 1) діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм»; 2) методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса; 3) тест на визначення емоційної спрямованості особистості; 4) методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Ф. Потьомкіної; 5) методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча. У психологічному дослідженні взяли участь 80 осіб: 40 корекційних педагогів школи-інтернату № 6 для дітей із важкими порушеннями мовлення й 40 учителів і педагогів загальноосвітньої школи № 67 та загальноосвітньої школи № 53. У групі корекційних педагогів було 33 жінки та сім чоловіків. У групі вчителів загальноосвітніх шкіл – 32 жінки й вісім

чоловіків. Вік досліджуваних осіб 30–45 років обирався з міркувань достатнього стажу роботи в системі освіти. Порівняння досліджуваних груп педагогів здійснювалося за *t*-критерієм Стьюдента, а в межах групи – за критерієм Шеффе.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Згідно з результатами методики «Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм» встановлено, що в 47,3 % корекційних педагогів переважає високий рівень альтруїзму; у 34,3 % – середній; у 18,4 % – низький. Натомість у 32,6 % педагогів загальноосвітньої школи переважає високий рівень альтруїзму; у 28,3 % – середній; у 39,1 % – низький рівень цієї ознаки. Також у 23,8 % корекційних педагогів переважає високий рівень егоїзму; у 27,6 % – середній; у 48,6 % – низький рівень егоїзму. Натомість у 42,3 % педагогів загальноосвітньої школи переважає високий рівень егоїзму; у 34,3 % – середній; у 23,4 % – низький рівень цієї ознаки. Це свідчить про те, що в корекційних педагогів переважає високий рівень альтруїзму, а в педагогів загальноосвітньої школи – високий рівень егоїзму.

Згідно з методикою діагностики спрямованості особистості Б. Басса встановлено, що в 33,1 % корекційних педагогів спостерігаємо високий рівень прояву спрямованості на себе; у 43,5 % – середній; а у 23,4 % – низький рівень прояву цієї ознаки. Натомість, у 47,6 % педагогів загальноосвітньої школи виявлено високий рівень спрямованості на себе; у 37,2 % – середній; у 15,2 % – низький. У педагогів загальноосвітньої школи, на відміну від корекційних педагогів, встановлено вищий рівень спрямованості на себе, що виражається в схильності до суперництва. Також у 35,2 % корекційних педагогів виявлено високий рівень прояву спрямованості на спілкування; у 39,6 % – середній; у 25,2 % – низький. Натомість, у 42,4% педагогів загальноосвітньої школи спостерігаємо високий рівень прояву спрямованості на спілкування; у 29,3 % – середній; у 28,3 % – низький. Це свідчить про те, що в педагогів загальноосвітньої школи, на відміну від корекційних учителів вищий рівень спрямованості на спілкування, що виражається в прагненні підтримувати стосунки з людьми. У 48,3 % корекційних педагогів – високий рівень прояву спрямованості на справу; у 23,6 % – середній; а у 23,1 % – низький рівень прояву цієї ознаки. Натомість, у 27,4 % педагогів загальноосвітньої школи виявлено високий рівень прояву спрямованості на справу; у 38,9 % – середній; у 33,7 % – низький. У корекційних педагогів, на відміну від учителів загальноосвітньої школи, вищий рівень спрямованості на справу, що виражається в зацікавленості в розв'язанні ділових проблем.

Згідно з результатами методики діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Ф. Потьомкіної встановлено, що в корекційних педагогів переважає орієнтація на результат (прагнення досягнути результат у діяльності), орієнтація на альтруїзм (прагнення здійснювати безкорисливі вчинки на благо інших), орієнтація на працю (зосередженість на певній діяльності) орієнтація на владу (прагнення до домінування та відповідальності). Натомість, у педагогів загальноосвітньої школи переважає високий рівень орієнтації на процес (зосередженість на процесі діяльності), орієнтації на егоїзм (спрямованість на досягнення власних інтересів), орієнтації на свободу (свобода оцінюється як сенс життя), орієнтації на гроші (матеріальні блага виступають важливим мотиваційним чинником у діяльності).

Згідно з методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича встановлено, що в педагогів загальноосвітньої школи на першому місці – пізнання (можливість розширення свого кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток); на другому – освіченість (широта знань, висока загальна культура); на третьому – упевненість у собі (внутрішня гармонія, воля від внутрішніх суперечностей, сумнівів), на четвертому – широта поглядів (уміння зрозуміти чужу думку, поважати інші смаки, звичаї, звички). У корекційних педагогів на першому місці – терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й омани); на другому – розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалювання); на третьому – тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами), на четвертому – незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче).

Узагальнення проведених емпіричних досліджень дало змогу побудувати порівняльну таблицю **переважаючих** особистісних показників двох досліджуваних груп педагогів (табл. 1). Порівняння двох досліджуваних груп педагогів засвідчує, що корекційні педагоги більше спрямовані на справу (працю та результат діяльності), а педагоги загальноосвітніх шкіл – на процес діяльності. Відповідно, учителі загальноосвітніх шкіл більше спрямовані на спілкування, а корекційні педагоги – на розвиток. Порівняння орієнтації діяльності та пріоритетних цінностей дає підставу виділити головну спрямованість особистості педагогів. Так, педагоги загальноосвітніх шкіл, заглиблюючись у процес освітньої діяльності, прагнуть осягнути матеріальні блага й особистісну свободу. Покладаючи в основу своєї діяльності альтруїстичні погляди, корекційні педагоги прагнуть осягнути владу, домінування у своїй сфері.

Таблиця 1

Особистісні показники досліджуваних груп педагогів

Показник корекційних педагогів	Показник педагогів загальноосвітньої школи
Альтруїзм	Егоїзм
Спрямованість на справу	Спрямованість на себе, на спілкування
Гностична спрямованість; Альтруїстична спрямованість; Практична спрямованість; Спрямованість на задоволення від подолання небезпеки; Романтична спрямованість	Комунікативна спрямованість
Орієнтація на: працю; результат; альтруїзм; владу	Орієнтація на: процес; матеріальні блага; егоїзм; свободу
Пріоритетні цінності: 1) терпимість; 2) розвиток; 3) тверда воля; 4) незалежність	Пріоритетні цінності: 1) пізнання; 2) освіченість; 3) упевненість у собі; 4) широта поглядів

Остання строфа табл. 1 указує на методи, якими послуговуються педагоги для досягнення своїх життєвих цілей. Так, педагоги загальноосвітніх шкіл досягають упевненості в собі, якщо вони почуваються достатньо освіченими, тому пріоритетним способом досягнення своїх цілей є пізнання й комунікація. Корекційні педагоги як стратегію своєї діяльності обирають терпимість. За рахунок співчутливого ставлення до інших, свого альтруїзму, готовності на романтичні альтруїстичні вчинки, інколи пов'язані навіть із небезпекою, вони здобувають собі прихильність серед оточення, визнання. Далі у своїй практичній діяльності вони використовують свій альтруїзм для досягнення позиції домінування, влади, яка спирається на набутий авторитет. Якщо далі простежувати цей зв'язок, то можна дійти до парадоксу, що альтруїзм – це прихований егоїзм. Тільки відкритий егоїзм ґрунтується на принципах конкуренції, суперництва – педагоги загальноосвітніх шкіл здобувають свою свободу за рахунок постійного наполегливого пізнання, збагачення свого

внутрішнього світу, постійної можливості ділитися набутими цінностями з учнями й у процесі передачі знань подальшого самовдосконалення. Корекційні педагоги, з огляду на особливості своєї роботи з дітьми з особливими потребами, можуть обирати декілька стратегій – усвідомлюючи свою перевагу над підопічними, відразу вдатися до позиції домінування, силових методів (на жаль, ця позиція інколи спостерігалась у вітчизняних інтернатних закладах) або ж обрати альтруїстичну позицію, тактику терпимості, щоб через тривалу працю досягти бажаного результату – корекції розвиткових відхилень учня.

З допомогою **порівняльного аналізу** (за *t*-критерієм Стьюдента) психологічних властивостей корекційних педагогів і педагогів загальноосвітньої школи при рівні $p < 0,05$ виявили такі відмінності:

– відмінність у рівні терпеливості ($t = 8,042$, $df = 76$; при $p = 0,6346$), у групі корекційних педагогів вищий рівень прояву цієї цінності. Це свідчить про те, що корекційні педагоги, на відміну від педагогів загальноосвітньої школи, більш терпеливі до поглядів і думок інших, намагаються прощати іншим їх помилки й омани, тому що робота корекційних педагогів з учнями з особливими потребами вимагає від них витримки та толерантності;

– відмінність у рівні альтруїстичної спрямованості ($t = 6,936$, $df = 76$; при $p = 0,5788$), у групі корекційних педагогів вищий рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те, що корекційні педагоги, на відміну від педагогів загальноосвітньої школи, прагнуть здійснювати безкорисливі вчинки на благо інших, вони намагаються допомагати дітям з особливими освітніми потребами, докладаючи для цього всі свої духовні сили й емоційні ресурси;

– відмінність у рівні комунікативної спрямованості ($t = -7,375$, $df = 76$; при $p = 0,6345$), у групі педагогів загальноосвітньої школи вищий рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те, що вчителі загальноосвітньої школи, на відміну від корекційних педагогів, прагнуть підтримувати стосунки з людьми, спрямовані на соціальне схвалення, залежні від групи, мають потребу в емоційних стосунках.

– відмінність у рівні спрямованості на діяльність ($t = 5,782$, $df = 76$; при $p = 0,3543$): у групі корекційних педагогів вищий рівень прояву спрямованості на діяльність. Це свідчить про те, що корекційні педагоги, на відміну від педагогів загальноосвітньої школи, зацікавлені у розв'язанні ділових проблем, прагнуть виконувати роботу якнайкраще, тому що працюють з учнями з особливими освітніми потребами, вони спрямо-

вані на співпрацю, спроможні відстоювати в інтересах справи власну думку, необхідну для досягнення загальної мети. Можна зробити висновок про те, що в корекційних педагогів вищий рівень цінності терпеливості, альтруїстичної спрямованості та спрямованості на діяльність і нижчий рівень комунікативної спрямованості.

За допомогою **порівняльного аналізу** (за критерієм Шеффе) корекційних педагогів із низьким, середнім, високим рівнями альтруїзму виявлено:

– відмінність за показником терпеливості ($M = 0,48$). У групі корекційних педагогів із середнім рівнем альтруїзму вищий рівень прояву терпеливості;

– відмінність за рівнем спрямованості на справу ($M = 0,59$). У групі корекційних педагогів із середнім рівнем альтруїзму вищий рівень прояву спрямованості на справу;

– відмінність за рівнем показника чуйності ($M = 0,28$). У групі корекційних педагогів із середнім рівнем альтруїзму вищий рівень прояву чуйності;

Цікаво, що найвищі показники за шкалами терпеливості, чуйності та спрямованості на справу спостерігаються в корекційних педагогів із середнім рівнем альтруїзму. Це легко зрозуміти, якщо йдеться про спрямованість на справу. Справді, занадто високий рівень альтруїзму може завадили виконанню службових обов'язків, натомість низький рівень альтруїзму, а відповідно – певний рівень егоїзму, наближає корекційних педагогів до вчителів загальноосвітніх шкіл, які, за результатами проведеного дослідження, спрямовані більше на процес діяльності, ніж на результат (див. табл.1). Результати проведеного дослідження дають змогу відстежити подальші шляхи зближення особистісних показників педагогів загальноосвітніх шкіл і спеціальних освітніх закладів. Так, у системі підвищення кваліфікації вчителів психологам потрібно працювати над покращенням комунікативної спрямованості корекційних педагогів, а також над підвищенням спрямованості вчителів загальноосвітніх шкіл на працю та її результат. Натомість корекційні педагоги, орієнтовані на досягнення влади внаслідок певної авторитарності інтернатних установ, у процесі деінституалізації й гуманізації спеціальної освіти потребують психологічних тренінгів роботи в команді, що сприятиме їх орієнтації на свободу та зближення з учителями загальноосвітніх шкіл.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Щодо якісного порівняння показників можна зробити такий висновок: у педагогів загальноосвітньої школи переважає вищий рівень егоїзму, спрямованості на себе, спрямованості на спілкування, орієнтації на процес діяльності, орієнтації на свободу, орієнтації на матеріальні блага. У корекційних педагогів установлено вищий рівень альтруїзму, романтичної та практичної спрямованостей, гностичної спрямованості, задоволеності від подолання небезпеки. Також у корекційних педагогів переважає орієнтація на результат (прагнення досягнути результату в діяльності), орієнтація на альтруїзм (прагнення здійснювати безкорисливі вчинки на благо інших), орієнтація на працю (зосередженість на певній діяльності), орієнтація на владу (прагнення до домінування та відповідальності).

Згідно з результатами порівняльного аналізу (за *t*-критерієм Стюдента) виявлено, що в корекційних педагогів вищий рівень терпеливості, альтруїстичної спрямованості та спрямованості на діяльність і нижчий рівень комунікативної спрямованості. Згідно з результатами порівняльного аналізу за критерієм Шеффе встановлено, що в корекційних педагогів із середнім рівнем альтруїзму вищий рівень прояву терпеливості, чуйності та спрямованості на справу, ніж у групах педагогів із високим і низьким рівнем альтруїзму.

Перспективи подальших досліджень убачаються в проведенні кореляційного та факторного аналізу отриманих експериментальних даних, які дають змогу виділити взаємозв'язки особистісних рис педагогів, а також чинники, які сприятимуть підвищенню ефективності їх педагогічної діяльності.

Література

1. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання / Г. В. Беленька. – К. : Світич, 2006. – 304 с.
Bjeljen'ka G. V. Vyhovatel' ditej doskil'nogo viku: stanovlennja fahivcja v umovah navchannja [Mentor of preschool children, becoming a specialist in terms of training] / G. V. Bjeljen'ka. – Kiev : Svitych, 2006. – 304 p.
2. Ильин Е. П. Психология помощи. Альтруизм, эгоизм, эмпатия / Е. Ильин. – СПб. : Питер, 2013. – 304 с.
Il'yin E. P. Psychologyja pomoshhi. Al'truizm, egoizm, empatija [Psychology of assistance. Altruism, selfishness, empathy] / E. Il'yin. – SPb. : Piter, 2013. – 304 p.
3. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 1998. – 688 с.
Majers D. Socyjal'naja psyhologyja [Social psychology] / D. Majers. – SPb. : Piter, 1998. – 688 p.

4. Мудрик А. Б. Психологічні особливості професійної компетентності майбутніх педагогів / А. Б. Мудрик // Психол. перспективи. – 2014. – Вип. 23. – С. 215–226.
Mudryk A. B. Psychologichni osoblyvosti profesijnoji kompetentnosti majbutnich pedagogiv [Psychological features of teacher's professional competence] / A. B. Mudryk // Psychol. prospects. – 2014. – No 23. – P.215–226.
5. Назарова Н. М. Профессиональная деятельность и личность педагога системы специального образования // Специальная педагогика / под ред. Н. М. Захаровой. – М. : Изд. центр «Академия», 2004. – С. 157–162.
Nazarova N. M. Professional'naja dejatel'nost' i lichnost' pedagoga sistemy specyal'nogo obrazovanija [Professional activities and personality of the teacher of special education] // Specyal'naja pedagogika / pod red. N. M. Zaharovoj. – Moscov : Izd. centr «Akademyja», 2004. – P. 157–162.
6. Практическая психодиагностика. Методики и тесты ; учеб. пособие / ред. и сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : СИПКРО, 2001. – 648 с.
Prakticheskaja psyhodiagnostika. Metodiki i testy [Practical psychodiagnostics. Methods and tests] / Uchebnoje posobiye / red. i sost. D. Ja. Rajgorodskyj. – Samara : SIPKRO, 2001. – 648 p.
7. Carroll D. Helping teachers become teacher educators / In D. Carroll, H. Featherstone, J. Featherstone, S. Feiman-Nemser & D. Roosevelt (Eds.). Transforming teacher education: Reflections from the field. – Cambridge, MA : Harvard Education Press, 2007. – P. 181–202.
8. Cooper B. 'Teachers as Moral Models? The Role of Empathy in Teacher / Pupil Relationships'. – PhD thesis. – Leeds Metropolitan University, London : Continuum, 2002. – 112 p.
9. Gordon M. Roots of empathy mentor's manual / Ontario : Early Years, 2005. – 189 p.